

Сборник съдебна практика

РЕШЕНИЕ НА СЪДА (втори състав)

13 октомври 2022 година*

„Преюдициално запитване — Социална политика — Директива 2000/78/ЕО — Създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите — Забрана за дискриминацията, основана на религия или убеждения — Вътрешно правило на частно предприятие, забраняващо всякакъв външен израз на религиозни, философски или политически убеждения на работното място — Забрана за говорене, облекло или всякакъв друг вид външен израз на тези убеждения — Носене на облекло с религиозен подтекст“

По дело C-344/20

с предмет преюдициално запитване, отправено на основание член 267 ДФЕС от Tribunal du travail francophone de Bruxelles (Френскоезичен съд по трудови спорове Брюксел, Белгия) с акт от 17 юли 2020 г., постъпил в Съда на 27 юли 2020 г., в рамките на производство по дело

L.F.

срещу

S.C.R.L.

СЪДЪТ (втори състав),

състоящ се от: А. Prechal, председател на състава, М. L. Arastey Sahún, F. Biltgen (докладчик), N. Wahl и J. Passer, съдии,

генерален адвокат: L. Medina,

секретар: A. Calot Escobar,

предвид изложеното в писмената фаза на производството,

като има предвид становищата, представени:

- за L.F., от V. Van der Plancke, avocate,
- за S.C.R.L., от A. Kamp, avocate, и T. Perdieu, advocaat,
- за белгийското правителство, от C. Pochet, L. Van den Broeck и M. Van Regemorter, в качеството на представители,

* Език на производството: френски.

- за полското правителство, от В. Maјczyna, в качеството на представител,
- за Европейската комисия, от D. Martin и M. Van Hoof, в качеството на представители,

след като изслуша заключението на генералния адвокат, представено в съдебното заседание от 28 април 2022 г.,

постанови настоящото

Решение

- 1 Преюдициалното запитване се отнася до тълкуването на член 1, член 2, параграф 2, буква а) и член 8, параграф 1 от Директива 2000/78/ЕО на Съвета от 27 ноември 2000 година за създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите (ОВ L 303, 2000 г., стр. 16; Специално издание на български език, 2007 г., глава 5, том 6, стр. 7).
- 2 Запитването е отправено в рамките на спор между L.F., ищца в главното производство, и кооперативното дружество с ограничена отговорност S.C.R.L., ответник в главното производство, чиято основна дейност се състои в отдаване под наем и стопанисване на социални жилища, по повод на това, че спонтанната кандидатура на ищцата в главното производство за стаж не е била взета предвид поради отказа на последната да спазва забраната, наложена от S.C.R.L. на неговите служители, да дават външен израз по-специално чрез облеклото си на своите религиозни, философски или политически убеждения.

Правна уредба

Директива 2000/78

- 3 Съображения 1, 4, 11 и 12 от Директива 2000/78 гласят:
 - „(1) В съответствие с член 6 от [ДЕС], Европейският съюз се основава на принципите на свобода, демокрация, спазване на човешките права и основните свободи, върховенство на закона, принципи, които са общи за всички държави членки, и спазва основните права, както са гарантирани от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи[, подписана в Рим на 4 ноември 1950 г.], тъй като те са резултат от конституционни традиции, общи за държавите членки като основни принципи на правото на [Съюза].
 - [...]
 - (4) Правото на всички лица на равенство пред закона и защита срещу дискриминация представлява всеобщо право, признато от Всеобщата декларация за правата на човека, Конвенцията на ООН за премахването на всички форми на дискриминация по отношение на жените, Договорите на ООН за гражданските и политически права и за икономическите, социалните и културни права, Европейската конвенция за защита на

човешките права и фундаментални свободи, по които държавите членки са страни. Конвенция № 111 на Международната организация по труда (МОТ) забранява дискриминацията в сферата на заетостта и работното място.

[...]

- (11) Дискриминацията, която се основава на религия или убеждения, увреждане, възраст или сексуална ориентация може да възпрепятства постигането целите на Договора за [функционирането на ЕС], по-специално, достигането на високо ниво на заетост и социална закрила, повишаване на жизнения стандарт и качеството на живота, икономическата и социална сплотеност и солидарност, свободното движение на хора.
- (12) С тази цел, всяка пряка или непряка дискриминация, основаваща се на религия или убеждения, увреждане, възраст или сексуална ориентация, що се отнася до сферите, обхванати от настоящата директива, следва да бъдат забранени в [Съюза] [...].

4 Член 1 от тази директива предвижда:

„Целта на настоящата директива е да регламентира основната рамка за борба с дискриминацията, основана на религия или убеждение, увреждане, възраст или сексуална ориентация по отношение на заетостта и упражняването на занятие, с оглед прилагането в държавите членки на принципа за равно третиране“.

5 Член 2 от посочената директива предвижда:

„1. За целите на настоящата директива, „принципът за равно третиране“ означава, че няма да има пряка или непряка дискриминация въз основа, на[...] който и да е от признаците, посочени в член 1.

2. За целите на параграф 1:

- а) проява на пряка дискриминация има, когато едно лице е, било е, или би било третирано по-малко благоприятно от друго в сравнима ситуация въз основа един от признаците, упоменати в член 1;
- б) проява на непряка дискриминация има, когато видимо неутрална разпорежба, критерий или практика биха поставили лицата [с] определена религия или убеждение, увреждане, възраст или сексуална ориентация в сравнение с други лица в неблагоприятно положение, освен ако:
- и) тази разпорежба, критерий или практика е обективно оправдана от законната си цел и средствата за постигане на тази цел са подходящи и необходими [...]

[...]

5. Настоящата директива не засяга мерките, регламентирани от национален закон, които в демократичното общество са необходими за обществената сигурност, поддържането на обществения ред и предотвратяването на престъпни деяния, защитата на здравето, правата и свободите на другите“.

6 Член 3, параграф 1 от същата директива гласи:

„В границите на сферите на компетентност, поверени на [Съюза], настоящата директива се прилага към всички лица от публичния и частния сектор, включително публични органи, във връзка с:

[...]

в) условия за наемане и условия на труд, включително условията за уволнение и заплащане;

[...]“.

7 Съгласно член 8, параграф 1 от Директива 2000/78:

„Държавите членки могат да приемат или поддържат разпоредби, които са по-благоприятни за защитата на принципа за равно третиране от тези, изложени в настоящата директива“.

Белгийското право

8 Loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination (Закон от 10 май 2007 г. за борба с някои форми на дискриминация) (Moniteur belge от 30 май 2007 г., стр. 29016) в редакцията му, приложима към спора по главното производство (наричан по-нататък „Общият закон срещу дискриминацията“), има за цел да транспонира Директива 2000/78 в белгийското право.

9 Член 3 от този закон гласи:

„Целта на настоящия закон е да създаде в областите, посочени в член 5, основна рамка за борба с дискриминацията, основана на възраст, сексуална ориентация, гражданско състояние, произход, имотно състояние, религиозни или философски убеждения, политически убеждения, език, настоящо или бъдещо здравословно състояние, увреждане, физически или генетични особености или социален произход“.

10 Член 4 от посочения закон, който се отнася до определенията, гласи:

„За целите на настоящия закон:

[...]

4° защитени признаци са: възраст, сексуална ориентация, гражданско състояние, произход, имотно състояние, религиозни или философски убеждения, политически убеждения, език, настоящо или бъдещо здравословно състояние, увреждане, физически или генетични особености, социален произход;

[...]

6° пряка разлика е положение, при което въз основа на някой от защитените признаци едно лице е, било е или би било третирано по-малко благоприятно от друго в сравнимо положение;

7° Пряка дискриминация е пряка разлика, основана на един от защитените признаци, която не може да бъде оправдана съгласно разпоредбите на дял II;

[...]“.

11 Член 5, параграф 1 от същия закон предвижда:

„С изключение на областите, които са от компетентността на общностите или на регионите, настоящият закон се прилага към всички лица от публичния и частния сектор, включително публични органи [...]“.

12 Член 7 от Общия закон срещу дискриминацията гласи:

„Всяка пряка разлика, основана на един от защитените признаци, е пряка дискриминация, освен ако тази пряка разлика не е обективно оправдана от законна цел и средствата за постигане на тази цел са подходящи и необходими“.

13 Член 8, параграф 1 от този закон гласи:

„В отклонение от член 7 и без да се засягат другите разпоредби на настоящия дял, пряка разлика, основана на възраст, сексуална ориентация, религиозни или философски убеждения или увреждане в областите, посочени в член 5, параграф 1, точки 4, 5 и 7, може да бъде обоснована само със съществени и определящи изисквания“.

Спорът в главното производство и преюдициалните въпроси

14 На 14 март 2018 г. в рамките на професионалното си обучение по офисна автоматизация ищцата в главното производство, която е мюсюлманка и носи ислямска забрадка, изпраща до S.C.R.L. спонтанна кандидатура за шестседмичен неплатен стаж.

15 На 22 март 2018 г. ищцата в главното производство е приета за интервю с отговорните лица в S.C.R.L., в края на което последните посочват, че имат положително становище относно нейната кандидатура, и я питат дали може да се съгласи да спазва действащото в S.C.R.L. правилото за неутралитет.

16 Това правило за неутралитет е записано в член 46 от Правилника за вътрешния трудов ред на S.C.R.L., който предвижда, че „[р]аботниците и служителите се задължават да спазват политиката на строг неутралитет в рамките на предприятието“ и че те „следователно ще внимават да не дават по какъвто и да е начин, нито чрез говорене или облекло, нито по какъвто и да е друг начин външен израз на религиозните, философските или политическите си убеждения, независимо какви са те“.

17 Ищцата в главното производство уведомява отговорните лица в S.C.R.L., че ще откаже да сваля забрадката си и да се съобрази с посоченото правило за неутралитет.

18 След като не получава отговор на кандидатурата си, през април 2018 г. ищцата в главното производство подава нова молба за стаж до S.C.R.L., като предлага да носи друг вид покривало за глава. В отговор на тази нова молба S.C.R.L. я уведомява, че не може да ѝ предложи такъв стаж, тъй като в неговите помещения не се допускат никакви покривала за глава — било то каскет, шапка или забрадка.

- 19 През май 2019 г., след като подава сигнал за дискриминация до независимия публичен орган за борба с дискриминацията и след обмяна на кореспонденция между този орган и S.C.R.L., ищцата в главното производство предявява иск за преустановяване на нарушението пред запитващата юрисдикция. В този иск тя се оплаква, че не е бил сключен договор за стаж, което според нея се основава пряко или непряко на религиозни убеждения, и иска да се установи, че S.C.R.L. е нарушило по-специално разпоредбите на Общия закон за борба с дискриминацията.
- 20 Позовавайки се на решение от 14 март 2017 г., G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2017:203), S.C.R.L. изтъква пред запитващата юрисдикция, че неговият правилник за вътрешния трудов ред не поражда пряка дискриминация, тъй като третира по еднакъв начин всички работници и служители в предприятието, като общо и без разграничения им налага по-специално неутралитет по отношение на облеклото, който не допуска носенето на видими символи, указващи техните религиозни, философски или политически убеждения.
- 21 Запитващата юрисдикция, макар да знае за съществуването на решения от 14 март 2017 г., G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2017:203), и от 14 март 2017 г., Bougnaoui и ADDH (C-188/15, EU:C:2017:204), счита, че тълкуването на понятието „пряка дискриминация“, възприето от Съда в първото от тези решения, „поставя сериозни въпроси“. Сред колебанията, посочени от тази юрисдикция, е и преценката на сходството на положенията, която е от компетентността на националните юрисдикции. Така според нея е важно да се прави разлика, от една страна, между правомощието на Съда за тълкуване и от друга страна, прилагането на правото към фактите в конкретния случай, което е от изключителната компетентност на съответната национална юрисдикция. Тя посочва, че в решение от 14 март 2017 г., G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2017:203), Съдът се е основал на констатацията за общо прилагане без разграничение на вътрешното правило, с което се налага забрана за видимото носене на политически, философски или религиозни символи, но не е изключил възможността въз основа на данни, с които той не е разполагал, прилагането на тази разпоредба спрямо съответното лице да се различава от прилагането ѝ спрямо всеки друг работник или служител. Тъй като диспозитивът на това решение не възпроизвежда този важен нюанс, се поставя въпросът дали все още съществува свобода на преценка за националния съд, или последният е лишен от всякаква възможност да прецени *in concreto* сходството на положенията, когато става въпрос за разглеждане на дискриминационния характер на вътрешно правило на частно предприятие, което забранява видимото носене на какъвто и да било политически, философски или религиозен символ на работното място.
- 22 Освен това запитващата юрисдикция си задава въпроса дали в решения от 14 март 2017 г., G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2017:203), и от 14 март 2017 г., Bougnaoui и ADDH (C-188/15, EU:C:2017:204), Съдът е възнамерявал да възприеме религиозните, философските и политическите убеждения като един-единствен защитен признак, така че между тези признаци да не следва да се прави разграничение. Това би означавало член 1 от Директива 2000/78 да се тълкува в смисъл, че „религия или убеждения“ по смисъла на този член са двата аспекта на един и същ защитен признак. Ако обаче религията трябва да се постави на същото равнище като убежденията, различни от религиозните, това би намалило значително обхвата на търсене на референтното лице за изследване на сходството на положенията в контекста на преценката за наличие на пряка дискриминация. Всъщност това би означавало, че при наличие на вътрешно правило като разглежданото в главното производство работникът или служителят, който твърди, че има религиозни убеждения, не може да бъде сравняван с работника или служителя, който е

воден от философски или политически убеждения. Такъв въпрос би поставил друг въпрос, а именно дали национално законодателство, което предоставя отделна защита на религиозните, на философските и на политическите убеждения и по този начин цели да увеличи степента на тази защита посредством маркирането на специфичните особености на всяко от тях, както и по-голямата им видимост, може да се счита за национална разпоредба, която е „по-благоприятна за защитата на принципа за равно третиране от тези, изложени в [Директива 2000/78]“ по смисъла на член 8, параграф 1 от нея. Накрая, запитващата юрисдикция изтъква редица фактически критерии, които счита за релевантни, за да се установи дали различното третиране представлява пряка дискриминация.

23 При тези обстоятелства Tribunal du travail francophone de Bruxelles (Френскоезичен съд по трудови спорове Брюксел, Белгия) решава да спре производството и да постави на Съда следните преюдициални въпроси:

- „1) Трябва ли член 1 от Директива [2000/78] да се тълкува в смисъл, че религията и убежденията са двата аспекта на един и същ защитен признак, или обратно, в смисъл, че религията и убежденията формират различни защитени признаци, които са, от една страна, този на религията, включително на свързаните с нея убеждения, и от друга страна, признакът на убежденията, независимо какви са те?
- 2) В случай че член 1 от [Директива 2000/78] се тълкува в смисъл, че религията и убежденията са двата аспекта на един и същ защитен признак, пречка ли е това на основание член 8 от същата директива и за да се предотврати намаляване на равнището на защита срещу дискриминация, националният съд да продължи да тълкува вътрешноправна норма като тази на член 4, параграф 4 от [Общия закон срещу дискриминацията] в смисъл, че религиозните, философските и политическите убеждения представляват различни защитени признаци?
- 3) Може ли член 2, параграф 2, буква а) от Директива [2000/78] да се тълкува в смисъл, че правилото, съдържащо се в правилника за вътрешния трудов ред на предприятие, с което на работниците и служителите се налага забрана да „дават по какъвто и да е начин, нито чрез говорене или облекло, нито по какъвто и да е друг начин външен израз на религиозните, философските или политическите си убеждения, независимо какви са те“, представлява пряка дискриминация, когато от конкретното прилагане на това вътрешно правило е видно, че:
 - а) работничката или служителката, която иска да упражнява свободата си на религия чрез видимото носене на символ (с подтекст), в случая забрадка, е третирана по-малко благоприятно отколкото друг работник или служител, който не изповядва никаква религия, не е привърженик на никакви философски убеждения и не се подчинява на никакви политически убеждения и поради това не изпитва никаква необходимост да носи какъвто и да е политически, философски или религиозен символ;
 - б) работничката или служителката, която иска да упражнява свободата си на религия чрез видимото носене на символ (с подтекст), в случая забрадка, е третирана по-малко благоприятно отколкото друг работник или служител, който има някакви философски или политически убеждения, но в по-малка степен изпитва необходимост и дори изобщо няма необходимост да ги изповядва публично чрез носенето на символ (с подтекст);

- в) работничката или служителката, която иска да упражнява свободата си на религия чрез видимото носене на символ (с подтекст), в случая забрадка, е третирана по-малко благоприятно отколкото друг работник или служител, който изповядва друга и дори същата религия, но в по-малка степен изпитва необходимост и дори изобщо няма необходимост да я изповядва публично чрез носенето на символ (с подтекст);
- г) с оглед на констатацията, че убеждението не е задължително от религиозен, философски или политически характер и би могло да е от друго естество (артистично, естетическо, спортно, музикално, и т.н.), работничката или служителката, която иска да упражнява свободата си на религия чрез видимото носене на символ (с подтекст), в случая забрадка, е третирана по-малко благоприятно отколкото друг работник или служител, който би имал убеждения, които не са религиозни, философски или политически, и ги изповядва чрез облеклото;
- е) с оглед на принципа, че негативният аспект на свободата да се изповядват религиозни убеждения означава също, че никой не може да бъде задължаван да разкрива своята религиозна принадлежност и убеждения, работничката или служителката, която иска да упражнява свободата си на религия чрез носенето на забрадка, която сама по себе си не е недвусмислен символ на тази религия, като се има предвид, че друга работничка или служителка би могла да избере да я носи по естетически, културни или дори здравословни съображения и че тя не се различава непременно от обикновена бандана, е третирана по-малко благоприятно отколкото друг работник или служител, който би дал външен израз на религиозните, философските или политическите си убеждения чрез говорене, тъй като за работничката или служителката, която носи забрадката, това е още по-сериозно накърняване на свободата ѝ на религия на основата на член 9, параграф 1 [от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи], като се има предвид че освен ако водещи не са предразсъдъците, придаването на забрадката на значение на белег на убеждения не е очевидно и може да бъде разкрито най-често само ако лицето, която я носи, е принудено да разкрие мотивите си пред своя работодател;
- ж) работничката или служителката, която иска да упражнява свободата си на религия чрез видимото носене на символ (с подтекст), в случая забрадка, е третирана по-малко благоприятно отколкото друг работник или служител със същите убеждения, който би избрал да им даде външен израз чрез носенето на брада (обстоятелство, което не е изрично забранено от правилника за вътрешния трудов ред, за разлика от външното изразяване на убеждения чрез облеклото)?“.

По преюдициалните въпроси

По първия въпрос

- 24 С първия си въпрос запитващата юрисдикция иска по същество да се установи дали член 1 от Директива 2000/78 трябва да се тълкува в смисъл, че съдържащият се в него израз „религия или убеждения“ представлява един-единствен признак за дискриминация, или обратно, този израз се отнася до отделни признаци за дискриминация.

- 25 За да се отговори на този въпрос, следва да се отбележи, че в член 1 от Директива 2000/78 „религията“ и „убежденията“ са посочени по един и същи начин, подобно на текста на различни разпоредби от първичното право на Съюза, а именно член 19 ДФЕС, съгласно който законодателят на Съюза може да приема необходимите мерки за борба с дискриминацията, основана по-специално на „религията или убежденията“, и член 21 от Хартата на основните права на Европейския съюз (наричана по-нататък „Хартата“), в който сред включените в него различни признаци за дискриминация се посочват „религия или убеждения“ (вж. в този смисъл решение от 15 юли 2021 г., WABE и MH Müller Handel, C-804/18 и C-341/19, EU:C:2021:594, т. 47).
- 26 Въз основа на това Съдът стига до извода, че за целите на прилагането на Директива 2000/78 понятията „религия“ и „убеждения“ се разглеждат като двата аспекта „на един и същ признак за дискриминация“ (решение от 15 юли 2021 г., WABE и MH Müller Handel, C-804/18 и C-341/19, EU:C:2021:594, т. 47).
- 27 Съгласно тази съдебна практика, както е видно от член 21 от Хартата, признакът за дискриминация, основан на „религия или убеждения“, трябва да се разграничава от признака, изведен от „политически или други мнения“, и следователно обхваща както религиозните убеждения, така и философските или духовните убеждения (решение от 15 юли 2021 г., WABE и MH Müller Handel, C-804/18 и C-341/19, EU:C:2021:594, т. 47).
- 28 Що се отнася до израза „независимо какви са те“, използван по отношение на убежденията, посочени в разглеждания в главното производство правилник за вътрешния трудов ред, достатъчно е да се посочи, че гарантираната в Директива 2000/78 защита срещу дискриминация обхваща само изчерпателно посочените в член 1 от тази директива признаци, така че последната не обхваща нито политическите или синдикалните убеждения, нито артистичните, спортните, естетическите или други убеждения или предпочитания. Следователно защитата на тези убеждения от държавите членки не се урежда от разпоредбите на посочената директива.
- 29 С оглед на тези съображения на първия въпрос следва да се отговори, че член 1 от Директива 2000/78 трябва да се тълкува в смисъл, че съдържащият се в него израз „религия или убеждения“ представлява един-единствен признак за дискриминация, който обхваща както религиозните убеждения, така и философските или духовните убеждения.

По третия въпрос

- 30 С третия си въпрос, който следва да се разгледа на второ място, запитващата юрисдикция иска по същество да се установи дали член 2, параграф 2, буква а) от Директива 2000/78 трябва да се тълкува в смисъл, че разпоредба от правилник за вътрешния трудов ред на предприятие, която забранява на работниците и служителите да дават външен израз чрез говорене, облекло или по какъвто и да е друг начин религиозните, философските или политическите си убеждения, независимо какви са те, представлява, по отношение на работниците и служителите, които искат да упражняват своята свобода на религия и съвест чрез видимо носене на символ или облекло с религиозен подтекст, пряка дискриминация, „основана на религия или убеждение“ по смисъла на тази директива.
- 31 За да се отговори на този въпрос, следва да се припомни, че Съдът действително е постановил, че вътрешно правило на предприятие, което забранява само носенето на очевидни и големи по размер символи на религиозни или философски убеждения в

частност, може да представлява пряка дискриминация по смисъла на член 2, параграф 2, буква а) от Директива 2000/78 в случаите, когато този критерий е неразривно свързан с една или повече определени религии или убеждения (вж. в този смисъл решение от 15 юли 2021 г., WABE и MH Müller Handel, C-804/18 и C-341/19, EU:C:2021:594, т. 72 и 73).

- 32 В случая обаче поставеният на Съда въпрос се отнася до правило, което забранява не носенето на очевидни и големи по размер символи, а носенето на какъвто и да било видим символ на политически, философски или религиозни убеждения на работното място.
- 33 Съдът обаче също така многократно е постановявал, че член 2, параграф 2, буква а) от тази директива трябва да се тълкува в смисъл, че вътрешно правило на частно предприятие, което забранява носенето на какъвто и да било видим символ на политически, философски или религиозни убеждения на работното място, не представлява пряка дискриминация, „основана на религия или убеждения“ по смисъла на тази разпоредба, при положение че се отнася без разлика до всякакъв външен израз на такива убеждения и всички работници в предприятието са третираны по един и същи начин, като от тях общо и без провеждане на разграничения се изисква по-специално да носят неутрално облекло, а това изключва носенето на такива символи (решения от 14 март 2017 г., G4S Secure Solutions, C-157/15, ЕС:C:2017:203, т. 30 и 32 и от 15 юли 2021 г., WABE и MH Müller Handel, C-804/18 и C-341/19, EU:C:2021:594, т. 52).
- 34 В това отношение Съдът е уточнил, че след като всяко лице може да изповядва религия или да има религиозни, философски или духовни убеждения, подобно правило, доколкото се прилага общо и без разграничение, не въвежда разлика в третирането, основана на критерий, който е неразривно свързан с религията или тези убеждения (вж. в този смисъл решение от 15 юли 2021 г., WABE и MH Müller Handel, C-804/18 и C-341/19, EU:C:2021:594, т. 52).
- 35 За да стигне до този извод, Съдът се е погрижил да припомни, че правото на свобода на съвестта и религията, закрепено в член 10, параграф 1 от Хартата, което е неразделна част от релевантния за тълкуването на Директива 2000/78 контекст, съответства на правото, гарантирано с член 9 от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, и че по силата на член 52, параграф 3 от Хартата има същия смисъл и обхват като него (решение от 15 юли 2021 г., WABE и MH Müller, C-804/18 и C-341/19, EU:C:2021:594, т. 48). Съгласно практиката на Европейския съд по правата на човека закрепеното в член 9 от тази конвенция право на свобода на мисълта, съвестта и религията всъщност „е един от стълбовете на едно „демократично общество“ по смисъла на [тази] конвенция“, и представлява „в своето религиозно измерение един от най-жизнено важните елементи, допринасящи за формиране на идентичността на вярващите и тяхното разбиране за живота“, както и „ценно благо за атеистите, агностиците, скептиците или безразличните“, допринасящо за „плюрализма — скъпа придобивка в хода на вековете — неотделим от подобно общество“ (ЕСПЧ, 15 февруари 2001 г., Dahlab с/у Швейцария, CE:ECHR:2001:0215DEC004239398).
- 36 В това отношение следва да се добави, че според преписката, с която разполага Съдът, не се твърди, че S.C.R.L. не е приложило разглеждания в главното производство правилник общо и без разграничение или че ищцата в главното производство е била третирана различно от всеки друг работник или служител, който е дал външен израз на своята религия или религиозни или философски убеждения чрез видимото носене на знаци, облекло или по всякакъв друг начин.

- 37 От постоянната практика на Съда следва също, че вътрешно правило като разглежданото в главното производство може да представлява разлика в третирането, непряко основана на религия или убеждения по смисъла на член 2, параграф 2, буква б) от Директива 2000/78, ако се установи — което запитващата юрисдикция следва да провери — че съдържащото се в него на пръв поглед неутрално задължение всъщност поставя в неблагоприятно положение лицата, изповядващи определена религия или убеждения (решения от 14 март 2017 г., G4S Solutions и др., C-157/15, EU:C:2017:203, т. 34 и от 15 юли 2021 г., WABE и МН Müller Handel, C-804/18 и C-341/19, EU:C:2021:594, т. 59).
- 38 Съгласно член 2, параграф 2, буква б), точка i) от Директива 2000/78 такова различно третиране обаче не би било непряка дискриминация по смисъла на член 2, параграф 2, буква б) от посочената директива, ако е обективно оправдано от законна цел и средствата за постигане на тази цел са подходящи и необходими.
- 39 Що се отнася до условието да бъде налице законна цел, волята на работодател за провеждане на политика на политически, философски или религиозен неутралитет в отношенията с клиентите както от публичния, така и от частния сектор може да се приеме за законна цел. Всъщност стремежът на работодателя да се покаже неутрален пред клиентите си е израз на свободата на стопанска инициатива, призната в член 16 от Хартата, и по принцип е оправдан по-специално когато работодателят включва в осъществяването на тази цел само работниците и служителите, които се предполага, че имат контакти с неговите клиенти (решение от 15 юли 2021 г., WABE и МН Müller Handel, C-804/18 и C-341/19, EU:C:2021:594, т. 63).
- 40 Съдът обаче е уточнил също, че макар само по себе си желанието на работодателя да провежда политика на неутралитет да представлява законна цел, само то не е достатъчно, за да обоснове обективно разлика в третирането, непряко основана на религия или убеждения, тъй като обективният характер на подобна обосновка може да бъде установен единствено при наличие на действителна нужда на този работодател, която той следва да докаже (решение от 15 юли 2021 г., WABE и МН Müller Handel, C-804/18 и C-341/19, EU:C:2021:594, т. 64).
- 41 Това тълкуване се ръководи от стремежа по принцип да се насърчават толерантността и уважението, както и приемането на по-голяма степен на разнообразие, и да не се допусне злоупотреба с установяването на политика на неутралитет в предприятието във вреда на работниците и служителите, които спазват религиозни предписания, налагащи носенето на определено облекло.
- 42 С оглед на изложеното по-горе на третия въпрос следва да се отговори, че член 2, параграф 2, буква а) от Директива 2000/78 трябва да се тълкува в смисъл, че разпоредба от правилник за вътрешния трудов ред на предприятие, забраняваща на работниците и служителите да дават чрез говорене, облекло или по какъвто и да е друг начин външен израз на своите религиозни или философски убеждения, независимо какви са те, не представлява пряка дискриминация, „основана на религия или убеждения“ по смисъла на тази директива, по отношение на работници и служители, които искат да упражняват своята свобода на религия и съвест чрез видимо носене на символ или облекло с религиозен подтекст, когато тази разпоредба се прилага общо и без разграничение.

По втория въпрос

- 43 С втория си въпрос запитващата юрисдикция иска по същество да се установи дали член 1 от Директива 2000/78 трябва да се тълкува в смисъл, че не допуска възможността национални разпоредби, целящи да осигурят транспонирането на тази директива в националното право, които се тълкуват в смисъл, че религиозните, философските и политическите убеждения представляват три отделни признака за дискриминация, да се вземат предвид като „разпоредби, които са по-благоприятни за защитата на принципа за равно третиране от тези, изложени в [посочената] директива“, по смисъла на член 8, параграф 1 от същата директива.
- 44 За да се отговори на този въпрос, от една страна, следва да се припомни, че както следва от точка 28 от настоящото решение, защитата срещу дискриминация, гарантирана в Директива 2000/78, обхваща само изчерпателно посочените в член 1 от тази директива признаци, така че тази директива не обхваща споменатите в този въпрос политически убеждения.
- 45 От друга страна, както следва от отговора на първия въпрос, съдържащият се в член 1 от Директива 2000/78 израз „религия или убеждения“ трябва да се тълкува в смисъл, че представлява един-единствен признак за дискриминация, който обхваща както религиозните, така и философските или духовните убеждения.
- 46 След това уточнение от акта за преюдициално запитване е видно, че вторият въпрос, поставен от запитващата юрисдикция, цели по същество да се изясни свободата на преценка, с която разполагат държавите членки при приемането или запазването в сила на разпоредби, които са по-благоприятни за защитата на принципа за равно третиране от тези, изложени в Директива 2000/78, по смисъла на член 8, параграф 1 от тази директива.
- 47 Що се отнася до тълкуването на член 8, параграф 1 от посочената директива, Съдът е постановил, че националните конституционни разпоредби, които защитават свободата на религията, могат да се вземат предвид като по-благоприятни разпоредби по смисъла на член 8, параграф 1 от тази директива при разглеждането на подходящия характер на разлика в третирането, непряко основана на религията или убежденията (решение от 15 юли 2021 г., WABE и MH Müller Handel, C-804/18 и C-341/19, EU:C:2021:594, т. 90).
- 48 За да стигне до този извод, Съдът припомня, че Директива 2000/78 установява основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите, която оставя свобода на преценка на държавите членки, по-специално що се отнася до съвместяването на различните разглеждани права и интереси, като се има предвид многообразието на подходите им относно мястото, което се отдава в тях на религията или убежденията. Когато на равнище Съюз липсва консенсус, така признатата на държавите членки свобода на преценка обаче трябва да се съпътства от контрол, който се упражнява от съда на Съюза и който се изразява по-специално в проверката дали взетите на национално равнище мерки са принципно обосновани и дали са пропорционални (решение от 15 юли 2021 г., WABE и MH Müller Handel, C-804/18 и C-341/19, EU:C:2021:594, т. 86 и цитираната съдебна практика).
- 49 Съдът е добавил, че както личи от така създадената рамка, самият законодател на Съюза не е осигурил в Директива 2000/78 необходимото съвместяване между, от една страна, свободата на мисълта, съвестта и религията и от друга, законните цели, които могат да

бъдат изтъкнати като обосновка на разлика в третирането по смисъла на член 2, параграф 2, буква б), точка i) от тази директива, а е оставил на държавите членки и на техните юрисдикции грижата да постигнат посоченото съвместяване (решение от 15 юли 2021 г., WABE и MH Müller Handel, C-804/18 и C-341/19, ЕС:С:2021:594, т. 87 и цитираната съдебна практика).

- 50 Оттук Съдът е стигнал до извода, че Директива 2000/78 позволява да се вземе предвид присъщият на всяка държава членка контекст и да се признае свобода на преценка на всяка от тях в рамките на необходимото съвместяване на различните разглеждани права и интереси, за да се осигури справедливо равновесие между тях (решение от 15 юли 2021 г., WABE и MH Müller Handel, C-804/18 и C-341/19, ЕС:С:2021:594, т. 88).
- 51 В това отношение Съдът е постановил, че при проверката дали забрана, подобна на разглежданата в главното производство, е необходима, националните юрисдикции следва, с оглед на всички обстоятелства по разглежданата преписка, да вземат предвид наличните интереси и да сведат ограниченията „на съответните свободи до строго необходимото“ (решение от 15 юли 2021 г., WABE и MH Müller Handel, C-804/18 и C-341/19, ЕС:С:2021:594, т. 83 и цитираната съдебна практика).
- 52 Така от тази съдебна практика следва, че член 8, параграф 1 от Директива 2000/78 допуска при претеглянето на различните интереси националната юрисдикция да отдаде по-голямо значение на интересите, свързани с религията или убежденията, отколкото на тези, които произтичат по-специално от свободата на стопанска инициатива, стига това да произтича от вътрешното ѝ право. Поради това в такъв случай свободата на съвестта и на религията може да получи по-голяма защита от други свободи като свободата на стопанска инициатива, призната в член 16 от Хартата, като тази защита поражда последици на етапа на преценката дали непряката дискриминация може да бъде обоснована по смисъла на споменатата в точка 39 от настоящото решение съдебна практика.
- 53 Трябва да се отбележи, че случаят с разглежданите в настоящото дело национални разпоредби не е такъв. Всъщност съгласно предоставените от запитващата юрисдикция разяснения ефектът от тези разпоредби е, че „религията“ и „убежденията“ се разглеждат като отделни признаци за дискриминация.
- 54 Признатата на държавите членки свобода на преценка обаче не може да стигне дотам, че да позволи на последните или на националните юрисдикции да разделят на няколко признака един от признаците за дискриминация, изброени изчерпателно в член 1 от Директива 2000/78, тъй като в противен случай биха поставили под въпрос текста, контекста и целта на този признак и биха засегнали полезното действие на въведената с тази директива основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите.
- 55 Всъщност, след като признакът за дискриминация, съставен от „религия или убеждения“, обхваща всички работници и служители по един и същ начин, сегментираният подход към този признак в зависимост от преследваната от съответното правило цел би довел до създаване на подгрупи работници и служители и по този начин би засегнал въведената с Директива 2000/78 основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите.
- 56 Това тълкуване не се поставя под въпрос от довода, че то би могло евентуално да доведе до намаляване на равнището на защита срещу дискриминацията, основана на религия или религиозни убеждения, тъй като в случай като разглеждания в главното производство като

че ли нищо не пречи на националните юрисдикции да тълкуват съответните национални разпоредби по такъв начин, че при претеглянето на различните интереси на работника или служителя и неговия работодател философските и духовните убеждения да се ползват със същата степен на защита като религията или религиозните убеждения.

- 57 Накрая, що се отнася по-конкретно до доводите на запитващата юрисдикция, че наличието на единен признак, обхващащ религиозните и философските убеждения, би довело до намаляване на равнището на защита срещу пряката дискриминация, основана на тези признаци, тъй като би попречило на сравненията между работниците и служителите, които са водени съответно от религиозни и философски убеждения, трябва да се внесат следните уточнения.
- 58 От една страна, както е отбелязала тази юрисдикция, въпросът за такава сравнимост е релевантен само за целите на преценката дали е налице пряка дискриминация. Наличието на пряка дискриминация обаче е изключено при обстоятелства като тези по главното производство, както е припомнено в точка 33 от настоящото решение.
- 59 От друга страна, във всички случаи Съдът вече е имал възможност да уточни, че предвидената в Директива 2000/78 забрана за дискриминация не се отнася само за съществуващите различия в третирането на лица, които изповядват определена религия или убеждения, и тези, които не изповядват определена религия или убеждения (вж. в този смисъл решение от 15 юли 2021 г., WABE и МН Müller Handel, C-804/18 и C-341/19, EU:C:2021:594, т. 49). С други думи, наличието на единен признак, който обхваща религията и убежденията, не е пречка за сравняването на работници и служители с религиозни убеждения и такива с други убеждения или на работници и служители с различни религиозни убеждения.
- 60 Впрочем преследваната с Директива 2000/78 цел подкрепя тълкуване на член 2, параграфи 1 и 2 от нея в смисъл, че тя не ограничава кръга на лицата, спрямо които може да се извърши сравняване с цел да се установи „дискриминация, основана на религия или убеждения“ по смисъла на посочената директива, до лицата, които не изповядват определена религия или убеждения (решение от 15 юли 2021 г., WABE и МН Müller Handel, C-804/18 и C-341/19, EU:C:2021:594, т. 50).
- 61 В този смисъл, що се отнася до заетостта и професиите, Директива 2000/78 има за цел да се бори с всички форми на дискриминация, основани на религия или убеждение (вж. по аналогия решение от 26 януари 2021 г., Szpital Kliniczny imdra J. Babińskiego Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Krakowie, C-16/19, EU:C:2021:64, т. 34), като се има предвид, че дискриминация, „основана“ на религия или убеждения по смисъла на тази директива, може да бъде установена само когато до съответното по-неблагоприятно третиране или неблагоприятно положение се е стигнало поради религията или убежденията (решение от 15 юли 2021 г., WABE и МН Müller Handel, C-804/18 и C-341/19, EU:C:2021:594, т. 49).
- 62 С оглед на гореизложеното на втория въпрос следва да се отговори, че член 1 от Директива 2000/78 трябва да се тълкува в смисъл, че не допуска възможността национални разпоредби, осигуряващи транспонирането на тази директива в националното право, които се тълкуват в смисъл, че религиозните и философските убеждения представляват

два отделни признака за дискриминация, да се вземат предвид като „разпоредби, които са по-благоприятни за защитата на принципа за равно третиране от тези, изложени в [посочената] директива“, по смисъла на член 8, параграф 1 от същата директива.

По съдебните разноски

- 63 С оглед на обстоятелството, че за страните по главното производство настоящото дело представлява отклонение от обичайния ход на производството пред запитващата юрисдикция, последната следва да се произнесе по съдебните разноски. Разходите, направени за представяне на становища пред Съда, различни от тези на посочените страни, не подлежат на възстановяване.

По изложените съображения Съдът (втори състав) реши:

- 1) **Член 1 от Директива 2000/78/ЕО на Съвета от 27 ноември 2000 година за създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите трябва да се тълкува в смисъл, че съдържащият се в него израз „религия или убеждения“ представлява един-единствен признак за дискриминация, който обхваща както религиозните, така и философските или духовните убеждения.**
- 2) **Член 2, параграф 2, буква а) от Директива 2000/78 трябва да се тълкува в смисъл, че разпоредба от правилник за вътрешния трудов ред на предприятие, забраняваща на работниците и служителите да дават чрез говорене, облекло или по какъвто и да е друг начин външен израз на своите религиозни или философски убеждения, независимо какви са те, не представлява пряка дискриминация, „основана на религия или убеждения“ по смисъла на тази директива, по отношение на работници и служители, които искат да упражняват своята свобода на религия и съвест чрез видимо носене на символ или облекло с религиозен подтекст, когато тази разпоредба се прилага общо и без разграничение.**
- 3) **Член 1 от Директива 2000/78 трябва да се тълкува в смисъл, че не допуска възможността национални разпоредби, осигуряващи транспонирането на тази директива в националното право, които се тълкуват в смисъл, че религиозните и философските убеждения представляват два отделни признака за дискриминация, да се вземат предвид като „разпоредби, които са по-благоприятни за защитата на принципа за равно третиране от тези, изложени в [посочената] директива“ по смисъла на член 8, параграф 1 от същата директива.**

Подписи